

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014



Simon József

Metafizika

### 5.4 lecke – 25 perc

**Az abszolútum problémája a klasszikus görög filozófiában**

**Arisztotelész: *Metafizika* Lambda könyv**

A részletek a következő fordításból származnak:

Arisztotelész: *Metafizika* A, ford. Lautner Péter, in: Kozmikus teológia. Források a görög filozófiai istentan történetéhez a kezdetektől az első keresztény apologétáig, szerk. Bugár M. István, Budapest, Kairosz, 2005, 187-225.

Idézzük fel, hogy Arisztotelész híres elmélete szerint az egyedi dolgok minden sajátossága **10 kategória** alá rendelődik. A kategóriák a dolgok legáltalánosabb sajátosságai, melyek – első megközelítésben – már nem rendelhetőek egy általánosabb sajátosság-kategória alá. Ezen kategóriák közül elsődleges fontosságú a szubsztancia kategóriája: az individuális szubsztanciák mint esszenciális természettel, fajtavál bíró entitások kitüntetett szereppel bírnak Arisztotelész lételméletében (lásd 1.1 és 1.2 lecke!). A szubsztancia-tan tárgyalásakor utaltunk arra is, hogy Arisztotelész metafizikájában vannak olyan sajátosságok, melyek minden dolgot jellemeznek kategoriális szerkezetüktől függetlenül. Minden dolog egyedi szubsztancia *létező* és minden egyedi szubsztancia *mozog-változik*, jóllehet sem a létezésnek, sem a mozgásnak nincs kategóriája, ellentétben a minőségi, mennyiségi vagy viszony-jellegű sajátosságokkal.

Arisztotelész *Metafizika* című műve 12. (görög elnevezéssel: Lambda) könyve a mozgás e minden kategoriális jellemzőt meghaladó általánosságából indul ki. Terminológiai megjegyzés: Arisztotelész a **mozgás** terminusa alatt a **változás** legáltalánosabb fogalmát érti, melybe beletartozik a *szubsztanciális* (keletkezés-elmúlás), a *minőség szerinti* (mássá levés), a *mennyiség szerinti* (növekedés-csökkenés) változás ugyanúgy, mint ahogy a *helyzetváltoztatás* és a *hely szerinti mozgás* is.

**Arisztotelész: *Metafizika* 1071b5-11, Bp. 2005, 194**

A valóságos létezők [szubsztanciák] [...] az elsődleges létezők, és ha mindegyik <valóságos létező> múlandó, akkor minden múlandó lesz. **Lehetetlen azonban, hogy a mozgás létrejöjjön vagy elmúljon** (hiszen mindig is volt), továbbá az idő sem <keletkezhet vagy múlhat el>. Hiszen nem lehetséges, hogy legyen „előbb” vagy utóbb”, ha nincs idő. A mozgás tehát ugyanúgy  **folytonos**, mint ahogyan az idő is, mert ez vagy azonos a <mozgással> vagy a mozgás egy tulajdonsága.

A mozgás-változás olyan mértékű általánossággal jellemzi a szubsztanciák világát (*a* világot tehát), hogy maga a mozgás soha sem kezdődhetett el és soha nem fog eltűnni a világból. A mozgás által implicált időbeli előzetesség és utólagosság konstans

jellemzői a világnak; e tézis korolláriuma, hogy az idő, mint olyan, ontológiai szempontból feltételezi a mozgás-változás adottságát. A mozgás-változás legfontosabb sajátossága a **folytonosság (kontinuitás)**; ennek metafizikai jellemzésétől ezúttal eltekintünk. E ponton Arisztotelész Platón-kritikával folytatja gondolatmenetét: nem lehetséges, hogy létezzenek platóni értelemben vett örök ideák, melyekre ne volna jellemző a mozgás-változás. A platóni ideákból – melyeket Arisztotelész olyan meg nem valósult entitásokként értelmez, melyek a bennük részesülő dolgok lehetőségeit hordozzák – ugyanis hiányzik az a képesség, hogy

- változást idézzenek elő (instanciációik megvalósulása nem lehet mozgás-jellegű, a részesedésnek ki kell vonnia magát a mozgás-változás általánossága alól, az azonban lehetetlen)

**Arisztotelész: *Metafizika* 1071b20-21, Bp. 2005, 195**

Ezért kell olyan alapelvnek léteznie, amely valós természetes a tényleges hatás [aktuális megvalósultság – SJ].

Az abszolútumnak tehát individuális szubsztanciának kell lennie, mégpedig olyannak,

melynek teljes lényege megvalósult.

**Arisztotelész: *Metafizika* 1072a21-26, Bp. 2005, 197**

Továbbá van valami, ami örökké, szüntelen mozgással mozog, ez a mozgás pedig a körmozgás [...], és ezért örökkévaló az első égbolt. Létezik tehát olyasvalami is, ami ezt mozgatja. Mivel azonban az, ami egyszerre mozgó és mozgató, az köztes helyzetben van, ezért van valami, ami úgy mozgat, hogy nem mozog, mint egy örökkön létező, valóságos létező és tényleges működés.

Arisztotelész számára a mozgás-változás kitüntetett formája a **helyváltató** mozgás, ezen belül is a **körmozgás** – ennek oka, hogy a **folytonosság** (kontinuitás) a mozgás-változás ezen

típusát jellemzi leginkább. A folytonosság az azonosság és különbség egysége: a mindig ugyanoda visszatérő (azonosság-mozzanat) **körmozgás** (különbség-mozzanat) kontinuos. Az Arisztotelész számára elérhető kozmológiai modellben ez eminens módon figyelhető meg az első égbolt *anyagi* égitesteknek **örökkévaló körmozgásában**. Ezt a körmozgást, és az abban rejlő kontinuitást tartja fent az első mozgatatlan mozgató. Ennek sajátosságai:

- **örökké léteznek:** nem azért, mert a világ egyedi dolgainak sajátosságait platonikus ideaként statikus változatlanban magában hordozza; hanem azért, mert az anyagi világot jellemző mozgás kontinuitásának végső oka. Az első mozgatlan mozgató a kontinuum mozgást tartja fenn állandó jelleggel,
- **valóságos létező:** szubsztancia; a modern logika fogalomhasználatával mintegy kitehetjük az egzisztenciális kvantort: létezik egy olyan dolog, ami az első mozgatlan mozgató. Nem valamiféle – lételméletileg még további értelmezésre szoruló – univerzális entitás, hanem individuális szubsztancia;
- **tényleges működés:** aktuálisan hatást fejt ki és fenntartja a kontinuum mozgást a világban. Nem részesednek benne a világ egyedi dolgai, hanem kauzálisan hatást fejt ki rájuk, miközben őrát már semmi sem fejt ki ilyen kauzális hatást.

Arisztotelész e ponton a mozgás sajátosságainak tárgyalásába kezd, ahol is az antik gondolkodó a mai – Newton és Einstein utáni – fizika szemszögétől idegen módon bizonyos kognitív attitűdök segítségével magyarázza a mozgást. Metafizikai szempontból mégis döntő jelentősége van a mozgás következő jellemzésének az első mozgatlan mozgató belső struktúrája számára.

**Arisztotelész: *Metafizika* 1072a26-30, Bp. 2005, 197**

Így mozgat a törekvés és a gondolkodás tárgya, ez ugyanis nem mozgóként mozgat. Ezek közül ugyanis az elsők ugyanazok. A vágyakozás tárgya ugyanis a megmutatkozó szép, az értelmes kívánás elsődleges tárgya pedig a valóban szép. **Inkább az a helyzet, hogy azért törekszünk valamire, mert az szépnek tűnik, és nem az, hogy azért tűnik szépnek, mert törekszünk rá. A kiindulópont ugyanis a gondolkodás. Az értelem pedig az elgondolható által mozog, [...]**

A mozgás voltaképpen a fizikai létezőkbe kódolt vágy/törekvés kivitelezése. E vágy egy bizonyos objektumra irányul. A gravitáció törvényét nem ismerő Arisztotelész szerint, amikor az asztal fölött elejtek egy tollat, akkor a tollban van

egyfajta vágy, mely arra irányul, hogy leessen, és miután kontinuum módon megvalósult a mozgás, az asztalon elfoglalja hely szerinti pozícióját. A mozgást kiváltó vágy tárgya a „megvalósult szép”: annak a konkrét ténynek fizikai megvalósulása, hogy a toll az asztalon befejezte esését. A fizikai világ roppant összetett mozgásstruktúráinak a legvégén maga az első mozgatlan mozgató áll: minden mozgás a hold alatti szféra biológiai változásaitól kezdve egészen az első égbolt örök körmozgásáig végsősoron nem más, mint az első mozgatlan mozgató, mint tárgy által felkeltett törekvés megnyilvánulása.

A törekvés és annak tárgya aszimmetrikusan viszonyul egymáshoz:

**Inkább az a helyzet, hogy azért törekszünk valamire, mert az szépnek tűnik, és nem az, hogy azért tűnik szépnek, mert törekszünk rá.**

Lefordítva: nem azért létezik egy első mozgatlan mozgató, mert a világ mozgásstruktúrái alapján mintegy „összeáll” egy végső célja a törekvésként értelmezett mozgásnak, hanem azért mozognak rendezett struktúrában a világ dolgai, mert eleve adott a törekvésként értelmezett mozgásuk végső célja.

A kiindulópont ugyanis a gondolkodás. Az értelem pedig az elgondolható által mozog, [...]

A fenti, 1072a26-30 hely elemzésekor eddig csak a fizikai dolgokban vágyként értelmezett mozgást vettük szemügyre, miközben Arisztotelész ezzel párhuzamosan a gondolkodás mozgásáról is beszél, melyet ugyanúgy annak tárgya vált ki. Ennek megvannak az ismeretelméleti vonatkozásai, ezeket nem tárgyaljuk. Itt a metafizikai nézőpontból az bír jelentőséggel, hogy a mozgást a legáltalánosabb értelemben kiváltó végső tárgy azonos a gondolkodás végső tárgyával. A fizikai tárgyak mozgása „csak” megvalósítja a bennük rejlő törekvés tárgyát: az tény azonban, hogy ez rendezett, racionálisan rekonstruálható mozgás-jelenségekben valósul meg, azzal magyarázható, hogy az szubsztanciák törekvéseinek tárgya végsősoron egybe esik a gondolkodás tárgyával.

Azzal, hogy azonosította a fizikai törekvés és a gondolkodás végső tárgyait, Arisztotelész elérkezett az első mozgatatlan mozgóhoz, mint a fizikai mozgást kiváltó törekvések végső tárgyához. A fizikai mozgást így magunk mögött hagytuk. Azonban első mozgatatlan mozgó belső struktúrájában még mintegy tovább, feljebb „hat” a mozgás: a gondolkodás

**Arisztotelész: *Metafizika* 1072b14-24, Bp. 2005, 198**

Ilyen alapelvtől függ tehát az ég és a természet. [...] Az önmagában vett gondolkodás pedig az önmagában vett legjobbra irányul és a legfőbb értelemben vett gondolkodás a legfőbb értelemben vett legjobbra. Az értelem pedig az értelemmel felfoghatóban történő részesülés okán **önmagát gondolja el**, hiszen az értelem, midőn megérinti és elgondolja <az elgondolhatót>, elgondolhatóvá válik, ennél fogva értelem és elgondolható ugyanaz. Az értelem ugyanis az, ami képes befogadni az elgondolhatót és a valóságos létezőt, de akkor működik ténylegesen, amikor birtokolja ezt, és így inkább ez <a birtoklás>, mint az <a befogadásra való képesség> az isteni jelleg, amely úgy tűnik, hogy az értelemnek megvan.

mozgásaként. Az első mozgatatlan mozgó „kifelé” mozgatja az univerzumot, miközben őt magát semmi sem mozgatja – belülről azonban még nem csengett le teljesen a mozgás, az első mozgatatlan mozgó gondolkodik. A fizikai vágy tárgya a gondolkodás tárgyává transzformálódik. Mivel a gondolkodás tárgya határozza meg a gondolkodást, ezért úgy tűnik, hogy a gondolkodó első mozgatatlan mozgó még nem végső alapelv, hiszen gondolkodásának tárgya határozza meg őt, és nem fordítva. A külső mozgásról már nem beszélhetünk, de a gondolkodást még mozgásban tartja tárgyától való függése. Ezt a lételméleti függést oldja fel Arisztotelész oly módon, hogy a legmagasabb rendű gondolkodás önmagára reflektál. Az egyáltalában véve elgondolható maga a gondolkodó mozgatatlan mozgó. Az értelem egygé válik önmagával, amikor önmagát gondolja el. A szakasz végkicsengése a gondolkodás mozgásának felszámolása: a gondolkodás és az elgondolható azonosságán belül inkább a gondolkodás jelenik elgondolható tárgyként, semmint az elgondolható tárgy adódik a gondolkodás „mozgó” aktusában. Az **önmagát gondoló gondolkodás az első mozgatatlan mozgóval** azonos szubsztancia.

Parmenidész és Platón intenciójától teljesen eltérő módon Arisztotelész a mozgás realitása felől artikulálja az abszolútumot. Ezt képes úgy végigvinni, hogy a gondolatmenet legvégső stádiumában, az első mozgatlan mozgató belső struktúrájának jellemzésekor szinte a parmenidészi Tanköltemény gondolatai köszönnek vissza. A különbségek nyilvánvalóak, mégis, amikor Arisztotelész a gondolkodás tárgyává vált gondolkodásról ír, akkor az nehéz nem felidézni az „Ugyanaz a gondolkodás és ami végett a gondolat van” parmenidészi tételét (lásd 5.1 lecke!).

#### **Kérdések:**

1. A mozgás-változás mely típusát tartja a legmagasabb rendűnek Arisztotelész?
2. A mozgás mely sajátosságának fenntartását garantálja az első mozgatlan mozgató?
3. Hogyan jellemzi Arisztotelész a mozgást?
4. Hogyan szűnik meg a gondolkodás mozgása Arisztotelésznél?

#### **Irodalom:**

Bene László: *Arisztotelész*, in: *Filozófia*. Akadémiai kézikönyvek, szerk. Boros Gábor, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007, 100-137.

Bodnár M. István: *Bevezetés*, in: *Kozmikus teológia*. Források a görög filozófiai istentan történetéhez a kezdetektől az első keresztény apologétáig, szerk. Bugár M. István, Budapest, Kairosz, 2005, 11-51, különösen 33-36.